

Kant kopernikuszi fordulata

MIT TUDHATOK?

1. feladat

a) *A válaszok helyes sorrendje:*

„A filozófia a következő kérdésekre vezethető vissza:

1. Mit lehet tudnom?

C) Ezt mutatja meg a metafizika.

2. Mit kell tennem?

A) Ezt mutatja meg a morál.

3. Mit szabad remélnem?

B) Erről tanít a vallás.

4. Mi az ember?

Erről tanít az antropológia.

Az egész antropológiának nevezhetnők, mivel az első három kérdés az utolsóira vonatkozik.”

b) *Alább aláhúzva láthatod azt a kérdést, amelyre A tiszta ész kritikája válaszol.*

„A filozófia a következő kérdésekre vezethető vissza:

1. Mit lehet tudnom?

Ezt mutatja meg a metafizika.

2. Mit kell tennem?

Ezt mutatja meg a morál.

3. Mit szabad remélnem?

c) *Alább a kérdésekhez megfelelő Kant-műveket láthatod.*

2. Mit kell tennem? *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése, A gyakorlati ész kritikája, Az erkölcsök metafizikája*

3. Mit szabad remélnem? *A vallás a puszta és határain belül*

4. Mi az ember? *Antropológiai írások*

2. feladat

Foucault, a XX. század egyik híres filozófusa a következő gondolatokat fűzte Kant írásához.

Michel Foucault: Mi a Felvilágosodás?

Nem fogok részletekbe bocsátkozni ezzel az írással kapcsolatban, ami rövideje ellenére sem nagyon világos mindenhol. Csupán három vagy négy olyan pontra szeretném felhívni a figyelmet, ami fontosnak tűnik számomra ahhoz, hogy megértsük, hogyan tette fel Kant a jelenre vonatkozó filozófiai kérdést.

Kant azonnal jelzi, hogy a „kiút”, ami a Felvilágosodást jellemzi, olyan folyamat, amely kiszabadít bennünket a „kiskorúság” állapotából. És „kiskorúság” alatt akaratumk olyan állapotát érti, ami elfogadtatja velünk, hogy valakinek a tekintélyére hagyatkozzunk olyan esetekben, amikor az eszünket kellene használnunk. Kant három példát ad: „kiskorúak” vagyunk, amikor egy könyv betűje helyettesíti a saját eszünket; amikor egy lelkipásztor helyettesíti a lelkiismeretünket; amikor egy orvos határozza meg az étrendünket. (Hadd jegyezzük itt meg, hogy a fenti három kritika tartományát könnyű felismerni, még ha a szöveg ezt nem is fogalmazza meg nyíltan.) Mindenesetre a Felvilágosodás meghatározható az akarat, a tekintély és az ész használata között korábban fennálló viszony módosulása révén.

Meg kell azt is jegyeznünk, hogy ezt a kiutat Kant meglehetősen kétértelmű módon mutatja meg. Jellemzi jelenségként és folyamatként; de úgy is, mint egy feladatot, vagy kötelességet. Már a legelső bekezdésben meg jegyzi, hogy az ember önmaga felelős kiskorú állapotáért. Így fel kell tételezni, hogy csak akkor fog megmenekülni ettől, ha saját maga változásokat tud elérni magában, fontos, hogy Kant szerint a Felvilágosodásnak van egy jelmondata (Wahlspruch): a Wahlspruch olyan jel, ami alapján valamit fel lehet ismerni; és egyben mottó, instrukció, amit valaki magának és másoknak ajánlhat. Mi ez az instrukció? Aude sapere: „merj tudni”, „merj a magad értelmére támaszkodni”. Tehát a Felvilágosodást egyszerre kell egy olyan folyamatnak tekinteni, amiben az emberek együttesen vesznek részt, és egy személyesen végrehajtandó bátor tettnek is. Az emberek ugyanannak a folyamatnak egyszerre elemei és cselekvő alanyai. Cselekvőn lehetnek a folyamatban, amennyiben részt vállalnak benne; és a folyamat annyiban megy végbe, amennyiben vannak emberek, akik részt vállalnak benne.

Egy harmadik nehézség jelenik itt meg Kant írásában, az „emberiség”, Menschheit szó használatával kapcsolatban. A szó fontossága a kanti

történelemfelfogásban jól ismert. Azt kell-e itt értenünk, hogy a Felvilágosodás folyamata kiterjed az egész emberi fajra? Ebben az esetben úgy kell elképzelnünk a Felvilágosodást, mint történelmi változást, amely érinti a Föld minden népének politikai és társadalmi életét. Vagy úgy kell-e felfognunk ezt, mint egy változást, ami az emberi lények „emberi”-ségének a lényegét illeti? De akkor felmerül a kérdés, hogy miben is áll ez a változás. Kant válasza itt sem nélkülöz kétértelműséget. A felszín egyszerűsége alatt komplex problémák találhatók.

Kant két alapvető feltételt határoz meg, amelynek révén az emberiség elmenekülhet a kiskorúság állapotából. Ezek egyszerre szellemiek és intézményiek, etikaiak és politikaiak.

Az első feltétel az, hogy azokat a helyzeteket, amikor engedelmeskednünk kell, és amikor használnunk kell az eszünket, tisztán szét kell választani. Röviden jellemezve a kiskorúsági állapotot, Kant felhossa az ismerős kifejezést: „Ne gondolkozz, csak kövesd a parancsokat”. Ez szerinte az a forma, amiben a katonai fegyelem, a politikai és a vallási hatalom kifejeződik. Az emberiség akkor éri el az érettséget, amikor már nem az engedelmességet fogják megkövetelni, hanem a következőt: „okoskodjatok, amennyit csak akartok, de engedelmeskedjetek”. Meg kell jegyeznünk, hogy az eredeti szöveg a rasonieren szót használja; ugyanezt a szót használják a „Kritikák” is, és a szó nem az ész akármilyen használatát jelenti, hanem azt, amikor öncélúan, pusztán az érvelés kedvéért érvelünk. És Kant példákat is ad, amelyek látszólag szintén teljesen magától értetődőek: megfizetni az adókat, miközben mindenki annyit vitatkozik az adórendszerrel, amennyit csak akar; vagy teljesíteni a lelkipásztori kötelességeket, ám szabadon vitatkozni a vallási dogmákról.

Azt gondolhatnánk, hogy mindez nem sokban különbözik attól, amit a XVI. században a lelkiismeret szabadságának neveztek, vagyis a jogot ahhoz, hogy bármit gondolhassunk addig, amíg engedelmeskedünk. Mégis, Kant itt egy másik megkülönböztetést is bevezet, mégpedig eléggé meglepő módon. Ez az ész magán- és nyilvános használata közötti különbségre vonatkozik. Mégpedig úgy, hogy az észnek szabadnak kell lennie a nyilvános használat, és alávetettnek a magánhasználat esetében. Ez pedig épp a fordítottja annak, amit a lelkiismeret szabadságának nevezünk.

De kicsit pontosabbnak kell lennünk. Mit jelent itt Kant számára az ész magánhasználat? Milyen területekre vonatkozik? Az ember, Kant szerint, akkor használja az eszét magáncéllal, amikor egy „csavar a gépezetben”; vagyis amikor egy társadalmi szerepet kell betöltenie, egy munkát kell

elvégeznie. Ha valaki katona, adófizető, plébános, vagy közalkalmazott, akkor csupán a társadalom egy része; egy meghatározott pozícióban van, ahol az arra vonatkozó sajátos szabályokat és célokat kell követnie. Kant nem azt kéri az emberektől, hogy vakon engedelmességedjenek, csak azt, hogy a meghatározott körülményekhez alkalmazkodjanak, és ennek megfelelően, az adott célokat figyelembe véve használják az eszüket. Így itt nem beszélhetünk az ész szabad használatáról.

Másfelől viszont, ha ilyen kötöttségektől mentesen használjuk az eszüket, ha úgy érvelünk, mint egy értelmes lény, az emberiség egy értelemmel bíró tagja, akkor az ész használatának szabadnak és nyilvánosnak kell lennie. A Felvilágosodás tehát nem pusztán olyan folyamat, amely garantálja az egyének számára a személyi és a gondolatszabadságot. Akkor beszélhetünk Felvilágosodásról, amikor az ész egyetemes, szabad és nyilvános használata egybekapcsolódik.

Ez vezet minket a negyedik kérdéshez, amit fel kell tennünk Kant írása kapcsán. Azt látjuk, hogy az ész egyetemes magáncélokhoz nem kapcsolódó használata a szubjektum mint egyén dolga; látjuk azt is, hogy ezt a szabadságot pusztán negatív módon biztosítani lehet megkérdőjelezésének a hiányával; de hogyan lehet biztosítani az ész nyilvános használatát? A Felvilágosodás így nem pusztán az egész emberiséget érintő általános folyamat, nem pusztán az egyének számára előírt kötelezettség, hanem egyben politikai probléma is. A kérdés mindenesetre az, hogy hogyan veheti fel az ész használata a megfelelő nyilvános formát, hogyan lehet a megismeréshez szükséges merészséget szabadon gyakorolni, miközben az egyének a lehető legszigorúbban engedelmességednek is. És Kant, összegzésül, alig rejlett módon, szerződést ajánl II. Frigyesnek - amit a racionális zsarnokságnak az ész szabadságával kötött szövetségének nevezhetnénk: az autonóm ész szabad és nyilvános használata lesz az engedelmesség legjobb biztosítója, ha az a politikai elv, aminek engedelmességedni kell, összhangban van az egyetemes ésszel.

Forrás: *Michael Foucault: Mi a Felvilágosodás?*